

Cornelis van Poelenburch

Schilder van goden, nimfen en landschappen

De naam van de schilder Cornelis van Poelenburch klinkt niet iedereen bekend in de oren. Daar moet dringend verandering in komen, blijkt na het lezen van de monografie die Nicolette Sluijter-Seijffert schreef.

TEKST: **BERNADETTE VAN DER GOES**

Toen Peter Paul Rubens in 1627 Utrecht bezocht, begeleidde schilder Joachim von Sandrart hem naar het atelier van Cornelis van Poelenburch. Bij het zien van diens werk prees Rubens de schoonheid van zijn menselijke figuren, die hij afbeeldde in elegante landschappen. De figuren deden Rubens aan Rafaël denken, schreef Sandrart later in zijn 'Teutsche Academie'. En hij voegde daaraan toe dat de Vlaamse meester enkele werken van Van Poelenburch kocht. Inderdaad blijkt uit de inventaris

die in 1640 na Rubens' dood van zijn inboedel werd opgemaakt dat hij twee landschappen van Van Poelenburch bezat.

Rome en Florence

Dat Rubens door Sandrart naar Van Poelenburch werd gebracht was niet zo verwonderlijk, want Van Poelenburch (1594/5-1667) behoorde op dat moment samen met Abraham Bloemaert en Gerard van Honthorst tot de drie toonaangevende Utrechtse meesters. Na zijn leertijd bij Abraham

boven
Cornelis van Poelenburch, 'Landschap met satyrs en vluchtende nimfen', olieverf op koper, 37,5 x 46 cm, Amsterdam, Rijksmuseum.

Bloemaert had Van Poelenburch vanaf 1617 een kleine tien jaar in Rome en Florence gewerkt. Waar hij intensief kennismaakte met het werk van meesters als Adam Elsheimer, Paulus Bril, Annibale Carracci, Domenichino, Filippo Napoletano en uiteraard Rafaël en Michelangelo. Uit die smeltkroes boordevol inspiratie, gemengd met wat hij had opgestoken bij Bloemaert en wat hij verder wist over de Hollandse schilderkunst, schiep Van Poelenburch in Italië als eerste Nederlandse schilder een landschapstype dat wij tegenwoordig italianiserend noemen. Lichtglooiende zuidelijke landschappen, waarin het zonlicht vriendelijk langs bomen, struiken, rotspartijen, ruïnes en overblijfselen uit de klassieke oudheid strijkt. Met daarin vaak een religieuze of mythologische voorstelling dan wel wat herders en vee, een groep badende nimfen, of enkele reizigers. Meestal op koper of paneel geschilderd en in een klein formaat. Werken waarin, hoewel er soms veel in gebeurt, de hoofdrol vaak toch gespeeld wordt door het prachtige landschap, de in ijle tinten geschilderde lucht en het subtiele spel van licht en donker.

Immense rots

Neem bijvoorbeeld het schilderij 'Jozef wordt door zijn broers verkocht', een werk dat Van Poelenburch vóór zijn terugkeer naar Nederland ver-

---

Lichtglooiende zuidelijke landschappen, waarin het zonlicht vriendelijk langs bomen, struiken, rotspartijen, ruïnes en overblijfselen uit de klassieke oudheid strijkt.

vaardigde. Uitgebeeld is een dramatisch verhaal uit het Oude Testament. Jozefs broers haten hem en willen hem doden. Op een dag zijn de broers met hun kudde op het veld en wordt Jozef door hun vader naar hen toegestuurd. De broers grijpen hem, kleden Jozef uit en gooien hem voorlopig in een put. Later zien zij ervan af hem te vermoorden en verkopen ze hun broer aan handelaren die hem meenemen naar Egypte. Op het schilderij staan de broers, Jozef en de kooplieden rechts vooraan onder een immense met bomen begroeide rots. De onderhandelingen zijn in volle gang. Een van de broers heeft zijn hand op een schouder van Jozef gelegd, die ondertussen stilletjes staat te huilen. Maar dat laatste valt minder op dan de kleurrijke gewaden van de mannen, de enorme rots met de bomen en het indrukwekkende uitzicht op de heuvels links.

onder

Cornelis van Poelenburch, 'Godenmaaltijd in de wolken', olieverf op koper, 39.5 x 49 cm, Den Haag, Mauritshuis.

boven
Cornelis van Poelenburch, 'Gezicht op de Campo Vaccino', 1620, olieverf op koper, 40 x 54,5 cm, Parijs, Musée du Louvre.

Zilvergrijze tonen

Van Poelenburch had in Italië al belangrijke klanten. Bekend is dat in Florence groothertog Cosimo II de' Medici schilderijen van hem in zijn privévertrekken had hangen. In Rome werd zijn werk aangekocht door kardinalen.

Nicolette Sluijter heeft ruim zestig schilderijen van Van Poelenburch kunnen herleiden naar diens Italiaanse tijd. "Waaronder een aantal van zijn beste werken", schrijft ze in haar monografie. De eerste keer dat zij een schilderij van Van Poelenburch zag, herinnert ze zich nog goed: "In 1972 op de tentoonstelling 'Hollandse schilderijen uit Franse musea' in het Rijksmuseum. "Daar zag ik 'Gezicht op de Campo Vaccino', uit het Louvre. Afgebeeld zijn de ruïnes van het Forum Romanum met vee, herders en kooplieden. In de verte het Castel Sant'Angelo. Wat mij trof, waren de zilvergrijze tonen, het zeer overtuigend weergegeven licht en de verfijnde manier van schilderen. Verder de uitgebalanceerde compositie, de levendige figuren en de geleidelijke overgangen tussen licht en schaduw. Elke keer als ik het zie ben ik vol bewondering."

Peter Paul Rubens prees de schoonheid van zijn menselijke figuren.

290 schilderijen

In haar buitengewoon helder geschreven, rijk geïllustreerde en fraai vormgegeven boek gaat Sluijter uitvoerig in op het leven en de loopbaan van Van Poelenburch. Ook bespreekt zij diens positie op de zeventiende-eeuwse kunstmarkt en zijn waarderingsgeschiedenis. Verder komen de ontwikkelingen in de Italiaanse en Nederlandse landschapschilderkunst tussen 1590 en 1620 aan de orde. In het grootste hoofdstuk bespreekt zij alle 290 schilderijen die ze aan Van Poelenburch toeschrijft en de plaats die ze innemen binnen zijn oeuvre. Daarna volgt het catalogusgedeelte waarin alle schilderijen zijn afgebeeld en uitgebreid gedocumenteerd. Het toeschrijven van eigenhandige werken aan Van Poelenburch moet trouwens een zeer ingewikkelde klus zijn geweest. Bij de vroege schilderijen omdat ze ver-

ward kunnen worden met de landschappen van Van Poelenburchs collega-italianisant Bartholomeus Breenbergh. De latere werken, die Van Poelenburch vervaardigde toen hij in Utrecht een eigen atelier had, zorgen voor problemen bij het toeschrijven omdat ze lastig zijn te onderscheiden van die van leerlingen, assistenten en navolgers.

Voor het hof

Wanneer Van Poelenburch precies terug was in Utrecht is niet bekend, maar in april 1627 bestelden de Staten van Utrecht bij hem een schilderij om cadeau te doen aan Amalia van Solms, de echtgenote van stadhouder Frederik Hendrik. Grote verrassing: Van Poelenburch vervaardigde niet uitsluitend landschappen, maar schilderde ook portretten. Hoogtepunten zijn de twee groepsportretten die hij maakte van de kinderen van keurvorst Frederik V van de Palts en Elizabeth Stuart, bijgenaamd de Winterkoning en de Winterkoningin. Waarschijnlijk heeft Van Poelenburch het aan hen te danken dat hij van 1637 tot 1641 in Londen voor het hof van koning Charles I mocht gaan werken, de broer van Elizabeth Stuart.

Buitelende putti

Maar het leeuwendeel van Van Poelenburchs werk bestaat uit landschappen met religieuze of mythologische voorstellingen, nimfen en verhalen uit de klassieke geschiedenis of de literatuur.

Van Poelenburch was in de zeventiende eeuw een van de best betaalde Nederlandse schilders.

Die types voorstellingen beslaan zo'n tweederde van zijn oeuvre. Soms is het landschap daarbij minder aanwezig, zoals op het prachtige schilderij 'Godenmaaltijd in de wolken' uit het Mauritshuis. Zwevend in het luchtruim hebben de goden zich verzameld rond een tafel. Boven hun hoofden vliegt een zwerm vrolijk buitelende putti. Tussen de wolkenflarden doemt in de diepte de aarde op. Misschien werd Van Poelenburch in zijn eigen tijd soms wel meer gezien als historieschilder dan als landschapschilder. Toen Anthony van Dyck hem in 1636 opnam in de 'Iconography', een verzameling gegraveerde portretten van beroemde tijdgenoten, vermeldde Van Dyck bij zijn beeltenis als onderschrift: 'Cornelis van Poelenburch, Hollandse schilder van kleine menselijke figuren.' Kennelijk werd het afbeelden van mensen gezien als zijn handelsmerk. Van Poelenburch schilderde namelijk ook vaak de figuren in het werk van collega's. En nooit de landschappen. In een bijlage geeft Sluijter een overzicht van alle schilderijen waarin Van Poelenburch met andere schilders samenwerkte.

onder

Cornelis van Poelenburch, 'Jozef wordt door zijn broers verkocht', olieverf op koper, 34,7 x 45,4 cm, New York, privécollectie.

Hoge prijzen

Een schat aan informatie is te vinden in vier andere bijlagen. Daarin heeft Sluijter alle vermeldingen over Van Poelenburch en diens schilderijen in oude geschreven bronnen, inventarissen, veilingcatalogi en collectiebeschrijvingen bij elkaar gebracht. Uit de inventarissen blijkt dat Van Poelenburch tijdens de zeventiende eeuw een van de best betaalde Nederlandse schilders was. Die hoge prijzen werden volgens Sluijter veroorzaakt door drie dingen: zijn verfijnde schilderijstijl, zijn technische vaardigheid en de grote hoeveelheid figuren die hij afbeeldde.

Het toeschrijven van eigenhandige werken aan Van Poelenburch is zeer ingewikkeld.

Met die combinatie van talent en onderwerpen drong Van Poelenburch tijdens zijn leven zowel in eigen land als daarbuiten door tot de hoogste sociale kringen. Ook later vielen zijn schilderijen bij aristocratie, verzamelaars en connaisseurs nog

rechts
Cornelis van Poelenburch, 'De glorië van de heilige Catharina van Alexandrië', olieverf op paneel, 45,5 x 36 cm, Utrecht, Centraal Museum.

links
Cornelis van Poelenburch, 'Landschap met Mercurius en Herse', olieverf op doek, 155 x 113 cm, Apeldoorn, Paleis Het Loo.

lang in de smaak. Dit veranderde pas vanaf 1850. Toen liefhebbers steeds meer de voorkeur gaven aan kunstenaars uit de Gouden Eeuw die realistisch schilderden. Van Poelenburchs geïdealiseerde landschappen belandden in de categorie 'on-Nederlands' en de waardering ervan daalde. Dit jaar is het 350 jaar geleden dat Van Poelenburch overleed. Bij zijn begrafenis, in augustus 1667, luidden de klokken van de Utrechtse Dom

een uur lang. Nicolette Sluijter-Seijffert heeft met haar monografie een papieren monument van formaat voor Van Poelenburch opgericht. Nu nog een overzichtstentoonstelling, zodat ook het grote publiek zijn mooie en bijzondere schilderijen kan leren kennen. Met zo'n prachtige en complete monografie als uitgangspunt zal dat niet heel ingewikkeld zijn. Dames en heren museumdirecteuren: wie grijpt die kans?

Meer weten

Lezen

Nicolette Sluijter-Seijffert, Cornelis van Poelenburch (1594/5-1667), The paintings, uitgeverij John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2016.
ISBN 978 90 272 4967 8
www.benjamins.com
€ 199

Kijken

De schilderijen van Cornelis van Poelenburch bevinden zich tegenwoordig in musea en particuliere verzamelingen over de hele wereld. Nederlandse openbare collecties die werk van hem bezitten, zijn onder andere het Rijksmuseum, het Mauritshuis, Museum Boijmans Van Beuningen en Centraal Museum Utrecht.